

Askov før Askov

50 f. Kr. -170 e. Kr.

Kære læser.

Når du åbner dette hefte, åbner du også et vindue på klem til marker, huse og mennesker, du ikke har set før. Askov for omkring 60 generationer siden. Så langt rækker din hukommelse ikke. Men hvad du ikke husker, fordi du ikke selv har oplevet det, kan du alligevel få et forhold til gennem andres fortælling, gennem læsning af historiebøger eller blot ved at holde et potteskår i hånden og vide, at det stammer fra en skål, som en husmor for et par tusind år siden hver dag havde i sin hånd.

At huske er ikke det samme som at erindre. Vi husker bunker af oplevelser og iagttagelser uden sammenhæng. Erindringen har at gøre med sammenhæng og rækker længere tilbage. Sammenhængen kalder vi historie, og historien lader os vide, hvad vi kommer af, og hvem vi er. Den tidligere højskolelærer i Askov, forfatteren Tage Skou-Hansen, siger det på denne måde: “Uden erindring kan vi ikke fortælle. Uden fortælling bliver vi hjemløse”.

Fortællingen om Askov for omkring 2000 år siden begynder, da Forsøgsstationen i 2003 sælger sin jord mod vest til bebyggelse, og ejendomsselskabet Rølkjær, Vejen kommune og Askov menighedsråd bestiller en arkæologisk undersøgelse af området inden byggemodningen går i gang, sådan som loven kræver det.

En stor, ældre romertids landsby, som ingen havde vidst noget som helst om, dukker op. Udover mørktfarvede stolpe- og hegnsspor, brandpletter og potteskår er der ikke meget at se. Men takket være arkæologernes grundighed og viden får fundene mund og mæle gennem deres fortælling og afrapportering.

Et vindue er åbnet på klem til en tid, der ikke er mere. Mange spørgsmål trænger sig på. Hvordan boede mennesker den gang, hvordan så deres huse ud, deres marker, deres husdyr? Hvordan gik de klædt? Hvordan var deres dagligdag, deres højtider, og hvad troede de på?

På de følgende sider vil vi – med hjælp fra arkæologer og tegnere – forsøge at give nogle svar – vel vidende, at vinduet kun står på klem.

God læselyst.

Askov, marts 2018

Niels Fjord og Agner Frandsen

Et kikk mod øst fra indkørslen til præstegården omkr. 1920. Optaget af Harald Lervad.

Træerne på marken røber måske pladsen, hvor den gård lå, der i begyndelsen af 1800-tallet blev flyttet ned syd for Vejenvej og fik navnet Askov Nedergård. Gården nævnes første gang i 1438 - "Abskowgarth" - en mindre herregård.

Et århundrede er gået. Samme kikk i 2017. Et villakvarter er skudt op i 00'erne og har fået navnet Rølkjær. Rølkjær nævnes i Markbogen i 1683 og dækker også området umiddelbart nord for kvarteret. Forstavelsen i Rølkjær betyder risbøg.

"Askov i Malt Herred - et stykke bondehistorie" s.19. Fot. A.F.

Højskoleby og bondeby

I de sidste 150 år har bynavnet Askov været tæt forbundet med højskolen. I skolens storhedstid behøvede man blot at sige Askov, så vidste mange, det var den landskendte højskole, der var tale om.

Men der eksisterede også et Askov før højskolen. En bondelandsby, der i 1794 bestod af 9 gårde, placeret rundt om Bydammen. Man kan i de følgende årtier følge udflytningen af gårdene og deres videre historie, der omfatter talrige udstykninger.

En afgørende begivenhed i landsbyens historie fandt sted under svenskekrigen i 1659. En afdeling polske tropper, der forfulgte svenskerne, slog lejr på Skudstrup Mark syd for Kongeåen. Disse tropper, der skulle betragtes som danskernes allierede, bestod fortrinsvis af landsknægte, hvis hovedbestilling var drab og plyndring. Frygtelige ødelæggelser var følgen. Af Askovs 10 gårde afbrændtes de 5, og 2 lagdes øde. Dertil kom den smitsomme plettyfus, som tropperne bragte med sig, og som kostede mange liv. Askov kom på fode igen, men nåede ikke inden udflytningen op på den gamle størrelse.

Går vi 100 år længere tilbage i tiden, omfatter Askov i 1554 6 gårde.

Fra 1438 kendes den ældste skriftlige kilde til Askovs historie. Det er et gavebrev, hvori biskop Christjern i Ribe lægger hovedgården Abskowgarth og dens fæstegård ind under det store tårn i Ribe Domkirke. Biskoppen oprettede her et alter, hvis betjening krævede et indkomstgrundlag. Hvad der er sket fra dette tidspunkt og ned til vikingetiden, hvor byen kan være grundlagt, vides ikke.

Askov i 1794. Øverst til højre "Abskowgarth". Udt. af Sv. Aa. Knudsen efter udskiftningskortet fra 1794.

Området er af forsøgsstationen solgt til bebyggelse. Inden byggemodning foretages, skal området undersøges af arkæologer. Der anlægges søgegrøfter. En gravemaskine skræller muldlaget af i et par meters bredde. Forskellige farver i jorden i grøftens bund afslører, om der er bygningsspor. Det var der. Fot. A.F.

Fladeudgravningen er i gang. Omkring 7 ha afdækkes og giver enestående muligheder for at skaffe sig overblik over den store jernalderlandsby. Mange deltog i undersøgelsen, der strakte sig over flere år; arkæologer, udgravningsassistenter, studerende og amatørarkæologer; ialt 26 personer. Fot. A.F.

Undersøgelsen

Mellem 2004 og 2010 blev i tre kampanjer foretaget arkæologiske udgravninger af byggemodningsområdet Rølkjær mellem Askov Kirke og forsøgsstationen Øster Havgård. Museumsinspektør Silke Eisen-schmidt, Museum Sønderjylland, som Museet på Sønderkov havde en samarbejds-aftale med, ledede udgravningen.

Undersøgelsen var bestilt af ejendomsselskabet Rølkjær, Vejen kommune og Askov menighedsråd.

Der blev afdækket omkring 7 ha af det 13,4 ha store område.

En del af renæssancens Abskowgarth blev fundet – 1530-1650. Desuden 2 gårde fra 1100-tallet, altså den store kirkebygningsperiode.

Og så kom overaskelsen. En stor landsby fra ældre romertid, altså fra tiden omkring Kristi fødsel, dukkede op. Det er om denne landsby, der skal fortælles.

Et forvarsel fik man dog. Den arkæologiske undersøgelse i 1991 af grunden i præstegårdshaven, hvor konfirmandhuset skulle bygges, afslørede et hus fra ældre romertid.

Oversigtskort >

Arkæologernes oversigtskort over udgravningsfeltet med de mange anlæg. I midten ældre romertids-landsbyen, der har eksisteret inden for tidsrummet 50 år f. Kr. til 170 år e. Kr. Gårdene ligger i to rækker med en vej eller grønning imellem. Takket være hegnssporene er det muligt at afgrænse de enkelte gårde med hovedhus, udbygninger og staklader. Hovedhuset har på grund af de jordgravede tagbærende stolper højst eksisteret i 30-40 år. Så har man pillet det ned og bygget et nyt hus på samme sted med delvis genbrug af byggematerialet. Bebyggelsens afslutning mod øst og vest er uafklaret.

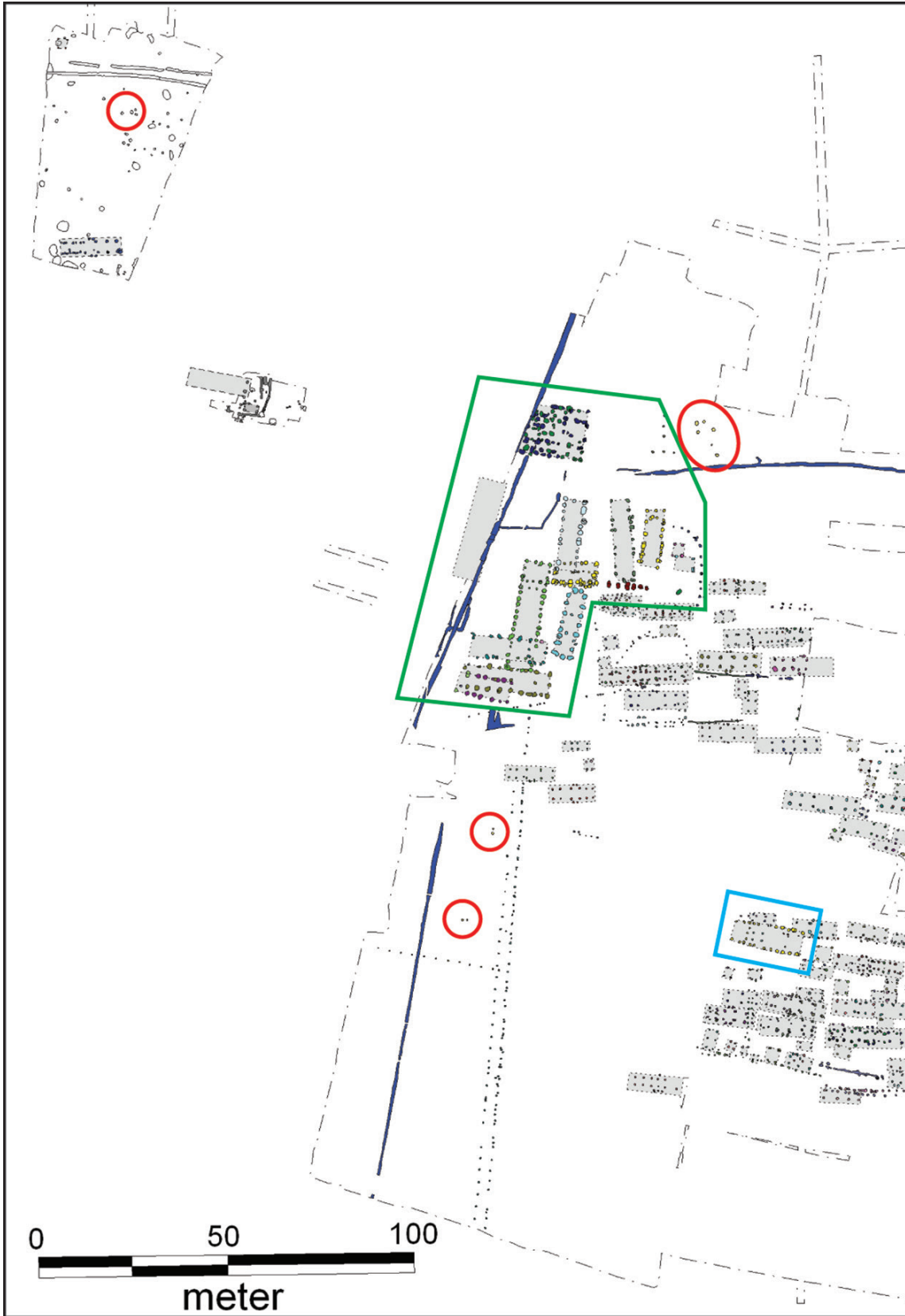
Mere end 100-125 år har landsbyen næppe ligget der; så er den flyttet, måske fordi jorden var udpint, og man havde brug for at tage ny jord i brug. Adskillige fund i Askovområdet kan tyde på flere af sådanne flytninger indtil en endelig bosættelse omkring Askov Bydam i tidlig middelalder.

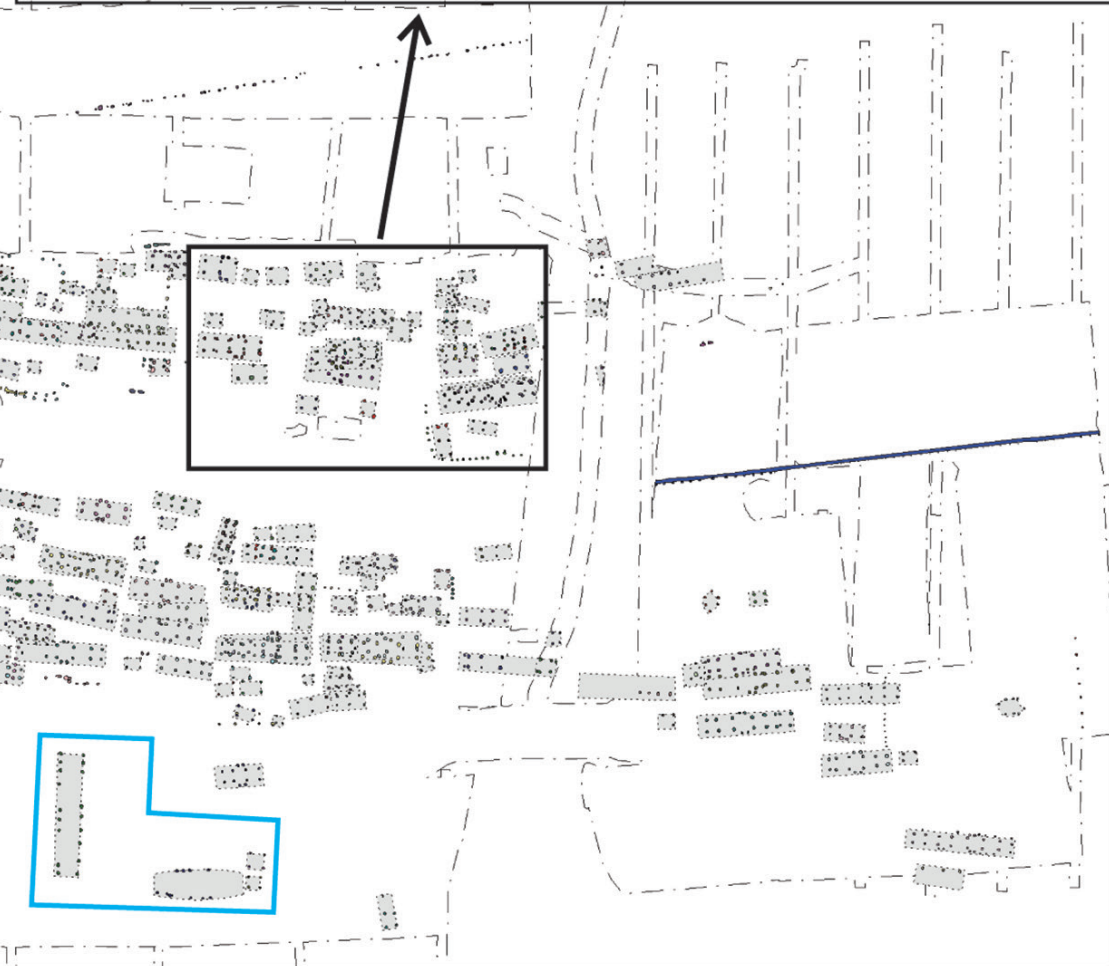
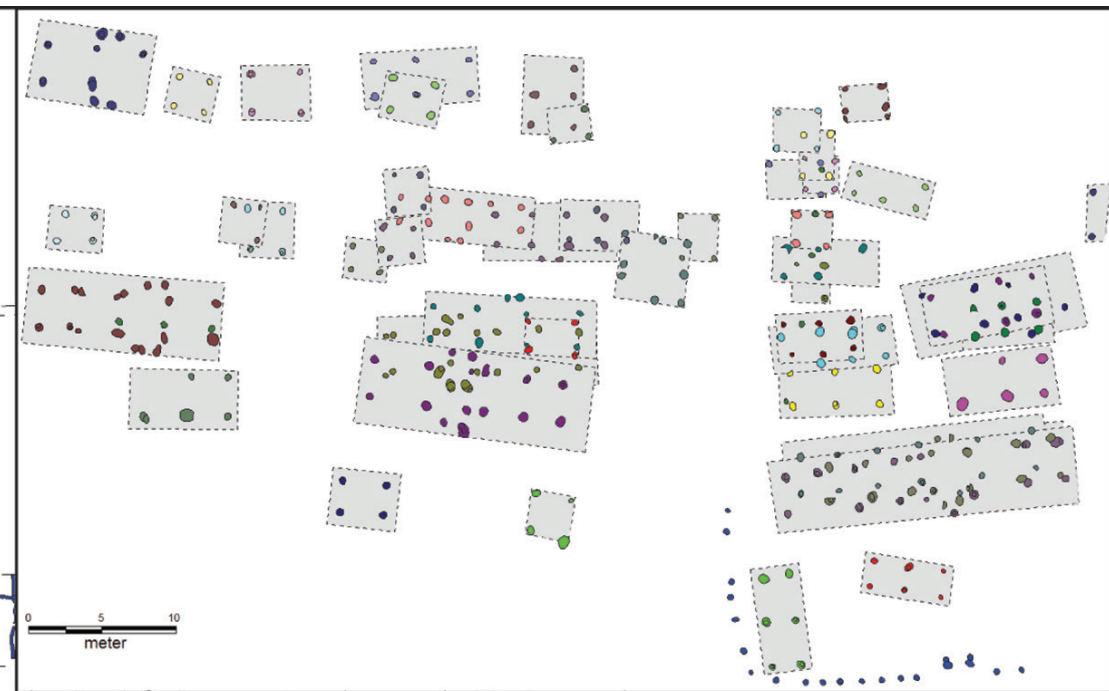
De med blå indrammede gårde er fra 1100-tallet. Én bygning fra den periode eksisterer endnu. Det er Malt kirke.

Det med grønt indrammede anlæg er fra renæssancen, nærmere betegnet fra 1530 til 1650. Der blev udgravet 9 huse og fundet spor af yderligere 3, alle i bindingsværk. Der er formodentlig tale om den lille herregård "Abskowgarth", der nævnes i 1438. En del af anlægget ligger under cykelstien og marken uden for undersøgelsesfeltet.

De tre røde cirkler markerer gravstederne, hvor 11 urner blev fundet.

Forstørret vises tre typiske jernaldergårde.

Rekonstruktionen er tegnet som skråprojektion med landsbyen drejet 45 grader i forhold til byens vandrette øst-vest orientering. Tegn. Niels Fjord.

Byen og markerne

De arkæologiske undersøgelser afdækker landsbyens form og udstrækning.

Undersøgelserne viser samtidig, at dele af bebyggelsen er blevet ændret i landsbyens levetid.

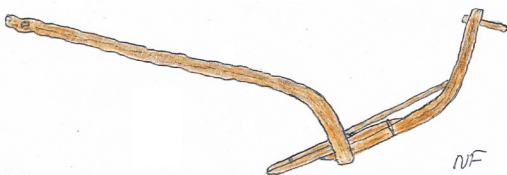
Huse er nedrevet og nyopført med lidt ændret placering, til tider delvis ovenpå de gamle huse og landsbyen er til stadighed blevet udvidet.

Rekonstruktionen er et bud på, hvordan landsbyen på et givet tidspunkt har set ud.

Byen er karakteristisk ved, at gårdene ligger i to næsten retlinede øst-vestgående rækker, adskilt ved en gennemgående grønning.

Der er udgravet flere rækkelandsbyer af denne type med individuelt indhegnede gårde der ligger i rækker. Rølkjærlandsbyen er med sine 23 gårde indenfor udgravningsområdet og byens samlede længde på henved 400m væsentlig større end de fleste af disse byer fra samme periode. Hertil kommer, at der ved opførelsen af konfirmandhuset i præstegårdshaven allerede i 1991 blev påvist endnu en gård fra perioden.

Flere af gårdene har været omgivet af hegn i form af flettede træhegn. I andre tilfælde har skellet mellem gårdene blot været markeret ved et lavt jorddige. Der har været let adgang mellem de enkelte gårde. Der har hermed været lagt op til samarbejde om gårdenes drift.

Der er fundet forskellige typer af arden, jernalderens plov. Den vendte ikke jorden, men ridsede jorden op som en harve. På den måde forstyrrede man ikke de underliggende lag, som det heller ikke sker i biodynamisk landbrug i dag. Arden blev trukket af et okseforspand.

Byens udformning vidner samlet set om en avanceret og oplyst kultur, hvor fællesskab, samarbejde og regler har været afgørende for de fysiske omgivelers form og for livet i og omkring husene.

De viste marker tager udgangspunkt i tilsvarende oldtidsagre fra ældre romersk jernalder, herunder især markerne på Skørbæk Hede i Vesthimmerland, der fortsat aftegner sig i det udyrkede hedelandskab.

Landsbyens præcise afgrænsning mod øst og vest kendes ikke, idet de arkæologiske undersøgelser begrænser sig til det område, der var omfattet af byggemodningsarealet. Landsbyen er i løbet af oldtiden flyttet flere gange indtil den omkring år 1000 finder sin blivende plads omkring Dammen i Askov, der kan således godt være en kontinuitet mellem Rølkjærlandsbyen og nutidens Askov.

Luftfotoet >

Rølkjærlandsbyens placering og udstrækning er her vist på et luftfoto af det nu næsten udbyggede parcelhusområde.

Som det fremgår følger landsbyens sydlige afgrænsning stort set den sydlige adgangsvej på Rølkjær, og byen dækker nogenlunde det sydlige afsnit af midterområdet i udstykningen.

Det er påfaldende, at parcelhusgrundene har omtrent samme størrelse som de større gårdanlæg i landsbyen og som markerne nærmest landsbyen.

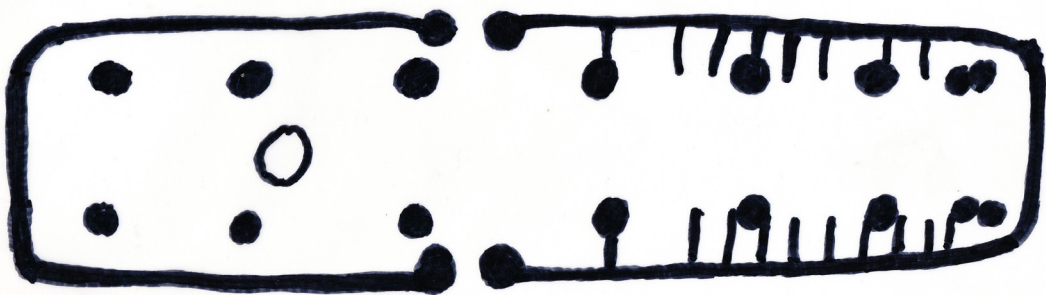
Livet i landsbyen har været intenst og præget af kamp for overlevelse.

Manden og kvinden har været fælles om landbruget både ude og inde. Børnene har haft mange legekammerater i den tæt byggede landsby og de har tidligt deltaget i arbejdet som udover landbruget har omfattet reparation af huse, hegn og redskaber. Hertil kommer pottemageri og smedie. I nutidens familieboliger på Rølkjær er begge ægtefæller som oftest udearbejdende og børnene går i børnehave eller skole. I dagligdagen er der på den måde ikke mange beboere i kvarteret. Der bliver først liv i husene om aftenen og i fritiden. Ortofoto opt. 2016, stillet til rådighed af Vejen Kommune.

Husene

Forestiller man sig, at oldtidens huse ved en udgravning dukker op af jorden og kan bese som andre huse, bliver man slemt skuffet. Når muldlaget er rømmet af, ser lægmandens øjne kun undergrunden med forskelligt farvede pletter. Men arkæologens trænedede øjne ser i pletterne spor af tagbærende stolper, af affaldsgruber, af ildsteder, af brønde, af hegn og af meget mere. Når computeren i skurvognen bliver fodret med data fra det avancerede opmålingsudstyr, dukker en grundplan af huset frem på skærmen. Er der tale om en fladeudgravning, kommer flere huse til, og efterhånden tegner der sig grundplanen af en hel landsby.

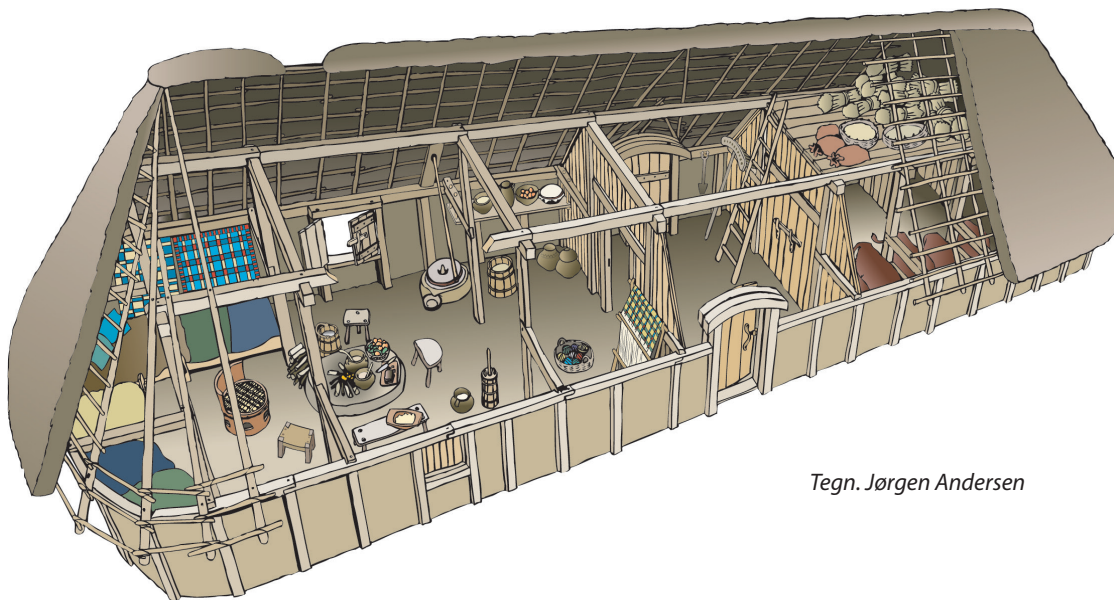
Når et hus overhovedet kan påvises, skyldes det en byggemåde, der var gængs gennem flere årtusinder. De tagbærende stolper blev gravet ned i jorden. Når den nedgravede del af stolpen rådnedede eller blev hevet op, røbede den mørkere jordfarve, hvor stolpen havde stået. Det er således kun det allernderste af huset, der kan spores. Alt andet er pløjet væk. Men de spor, der er tilbage, gør det muligt at fortælle noget afgørende om husets størrelse og konstruktion og indretning. Desuden er det så heldigt, at ældre romertid er den fundrigeste af oldtidens perioder. Der er fundet over 100 landsbyer fra den tid i Danmark. Der er således et stort materiale til rådighed, der gør det muligt at sammenligne og på denne måde få ny viden.

Rølkærlandsbyen har bestået af mindst 23 gårdsanlæg. 15 er fuldstændig udgravet og

mindst 8 er delvist udgravet. Der er dog flere anlæg både mod øst og vest. Hver gård består af et hovedhus og en eller flere udbygninger og staklader. Hovedhusene er mellem 13 og 23 meter lange og mellem 5 og 5,5 meter brede. Udhusene er mellem 7 og 11,8 meter lange og mellem 4 og 4,6 meter brede. De har formodentlig været brugt til opbevaring af landbrugsredskaber og vogne. Stakladerne, hvoraf mindst to har hørt til hver gård, var kvadratiske og uden vægge med et løst tag hængt på 4 pæle. Her har man haft korn, hø og halm. Hvert gårdsanlæg har haft sin egen indhegning. Størrelsen af anlæggene har været mellem 640 og 1050 m². Der er altså ikke tale om den store forskel på gårdsanlæggenes størrelse, men dog nok til at kaste en smule lys over de sociale forhold i landsbyen. Ingen storgård eller høvdingegård er påvist.

Hovedhuset var fra bronzealder til vikingetid bygget over samme læst. Den aflange bygning lå altid øst-vest med stald i den østlige del og beboelse med ildsted i den vestlige. Midt imellem er der et indgangsparti med døre til nord og syd. Taget blev båret af to rækker svære egestolper, der altid stod parvis over for hinanden. På den måde blev huset "treskibet" med et bredt skib i midten og et mindre skib i hver side. Væggenes udformning varierer fra landsdel til landsdel. Hos os har der været tale om lerklinede vægge, men kun sjældent findes vægstolper. Måske har væggene været rejst

Tegn. Jørgen Andersen

på fodremme. Taget var af græstørv, strå eller tagrør. I husets vestlige del boede man. Centrum var arnen, der bestod af en rødbrændt lerplade. I dette rum spiste man og sov man. Her stod vævene, husholdningsredskaberne og meget andet.

Hvor velbyggede husene end var, og hvor meget varme arnen end gav, har man ikke helt kunnet undgå kulde og træk med gift til følge. Det viser skeletfund.

Hvordan mon talen har lydt under taget i disse huse? Vi ved det ikke, men det er ikke

utænkeligt, at et jysk tonefald kunne spores. Vi ville dog ikke kunne forstå noget af det sagte. Derimod kan vi roligt gå ud fra, at en væsentlig del af talen indeholdt fortællinger, myter og sagn. Måske også sang. Folks hukkommelse dengang var veltrænet.

Leveforholdene var nogenlunde fredelige. Romerne havde tidligere søgt at udvide det mægtige rige til Elben. Det totale nederlag til germanerne i 9 e. Kr. stoppede dog denne plan, og fremover blev grænsen liggende ved Rhinen.

Allerede i bondestenalderen nåede keramikken et højdepunkt, men også ældre romertid byder på smukke genstande af høj teknisk standard. Fundene fra Rølkjærlandsbyen viser ret jævne frembringelser fra pottemagerens hånd. Her ses en krukke, en "ildbuk", hvis anvendelse der ikke er ganske enighed om, og et øsekar. Fot. A.F.

Et kik ind i stalden i et jernalderhus. Synet adskiller sig ikke meget fra det, man kunne opleve langt op i 1900-tallet, hvor der lige så lidt som i oldtiden var en fodergang mellem ydervæggen og dyrene. Man gik op imellem dem, når de skulle fodres. Tegn. Flemming Bau.

Stalden

For jernalderbonden var koen en vigtig del af eksistensgrundlaget. Fra den fik man mælk, og af mælken kærnedede man smør og lavede man ost og sikkert også tykmælk. Og koen gav gødning til markerne og brugtes som trækdyr. Efter slagtning havde man kød og hud og knogler og horn til rådighed. Intet gik til spilde. Ungkreaturene gik formodentlig ude hele året, men det mere kuldkære malkekvæg kom på stald om vinteren. Pladsen var trang, men køerne var betydeligt mindre end nutidens kvæg. Deres antal i Rølkjærlandsbyen kan have været omkring et par hundrede. Dertil kommer alle de andre husdyr. Får, geder, svin, gæs og høns. Hestene var i fåtal. De brugtes ikke som trækdyr, men som ridedyr.

Der var således nok at se til gennem hele året. På den enkelte gård og i landsbyen som

sådan var der et arbejdsfællesskab. Enhver kendte sin plads og sine pligter, fra den voksne til barnet. Alle kendte hinanden. På godt og ondt. Alle fulgte med i, hvad der skete.

På tegningen oven for er det en kvinde, der malker. Fra deres grave ved vi, at mænd og kvinder synes at være ligestillede med hver deres rolle i landbohusholdningen, uden at vi helt kan gøre rede for rollefordelingen.

Der var uskrevene, nedarvede regler for, hvordan man gebærdede sig i fællesskabet.

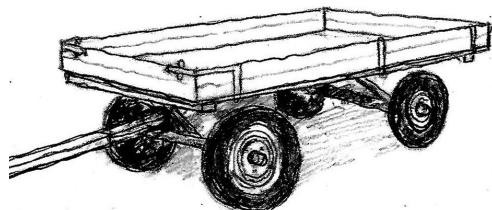
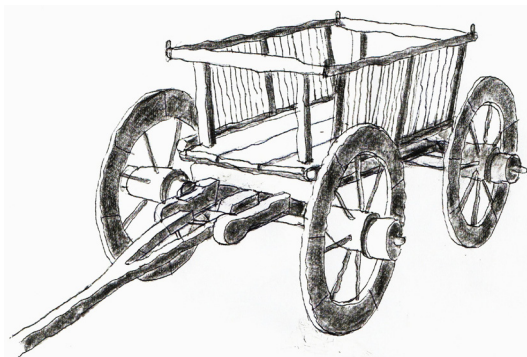
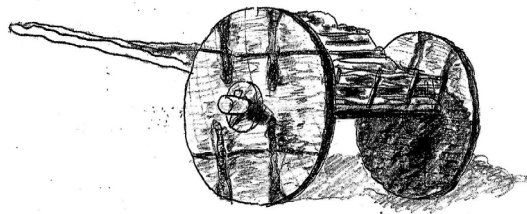
Landsbyen har eksisteret i omkring fire generationers tid, inden bygningerne blev pillet ned og genopført på en anden plads i området. Men så længe Rølkjærlandsbyen bestod, havde omkring tre hundrede mennesker her deres liv, akkompagneret af køernes brølen, hønsenes kaglen og den frodige lugt af mødding.

Vognen

Under tørvegravning fra 1879 til 83 dukkede to vogne op i Præstegårdsmosen i Dejbjerg. De var skilt ad i mange stykker, og forundringen var stor, da man fik samlet enkelt-delene. Der var tale om pragtvogne fra omkr. Kr. fødsel med bronzebeslag og keltiske udsmykninger. De var fremstillet længere sydpå, men brugt og repareret i Danmark og har uden tvivl tilhørt en stormand.

Knap så elegante og kostbare var bøndernes arbejdsvogne. De blev brugt, når møget skulle køres ud på markerne, og når træ, korn og hø skulle fragtes hjem til landsbyen. Om vognene i Rølkjærlandsbyen har haft tunge skivehjul eller de lettere egerhjul, er uvist. Måske begge typer har været i brug.

Dræning af markerne og regulering af næsten alle vandløb har i nyere tid ændret landskabet meget. I jernalderen var landet mere vandlidende, og det var ikke altid let at komme fra sted til sted. Der var ingen broer, kun vadesteder. Brolægning benyttes hist og her og risknipper. På landsbyens område kunne vejene i fugtige perioder blive meget opkørte. At det først er op imod vor egen tid, vejproblemerne er blevet løst, fremgår af forst. Ludvig Schrøders oplevelse på en køretur fra Askov til Vejen omkr. 1866. Børnene skreg, de var bange for, at vognen skulle vælte.

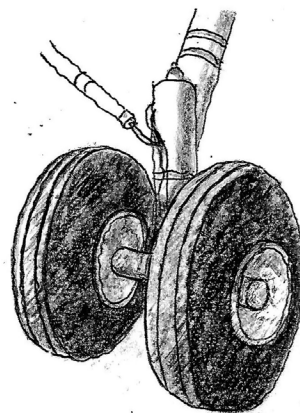

Hjulets og vognens historie fra bondestenalderen til nutiden. Hjulet dukker op i Mellemøsten for omkring 5500 år siden.

Øverst den tohjulede kærre med skivehjul, som stenalderbonden brugte til arbejdskørsel. Skivehjulene kunne let flække, men bestod ofte af 2-3 stykker samlet med grater.

Dernæst jernaldervognen fra Tranebær Mose. Skivehjulene er afløst af egerhjul. Typen med de store hjul og fading med smal bund og udadskrånede sider eksisterede helt op til vor egen tid og afløstes omkring 1950 af den lettere gummivogn med bred fading og gummihjul.

Nederst et af de sidste skud på stammen, landingshjul på et moderne fly. Tegn. Niels Fjord.

Klædedragten

Klæder skaber folk, og folk skaber klæder. Det gjaldt i allerhøjeste grad i jernalderen.

Fundene afspejler glæden ved god kvalitet og ved farver og smykker. Ikke mindst hvad smykker angår, stod mændene - i modsætning til vore dages mænd - ikke tilbage for kvinderne.

En fuldstændig mandsdragt fra Jernalderen er ikke bevaret. Men i Torsbjerg Mose 5 km nord for Slien er fundet dele af tekstiler, kjortel, bukser, kappe tillige med sandaler, der giver et indtryk af, hvordan jernaldermanden har gået klædt, når han var i sit bedste tøj.

Tegn. Flemming Bau.

Jernalderens får så nogenlunde ud som de gammelnordiske racer, der stadig findes på f.eks. Gotland. Fåret var en livsbetingelse for den tids mennesker. Alt kunne bruges, ulden, skindet, kødet, knoglerne. Talgen formodes at være brugt til lys. Fot. A.F.

De ting, man skulle bruge, var lige for hånden. Det drejede sig om uld, hør og planterfarver. Vævene kunne man selv konstruere. Kun smykkerne, der omfattede kunstfærdige fibler og bæltespænder, hals- og armringe, og som var af kostbart metal og komplicerede at fremstille, stammede fra fjernere værksteder. Fra fåret fik man uld og skind. Ulden blev kartet og spundet til tråde, til garn. Garnet blev brugt med den farve det havde. Fåreuld kunne gå fra hvidt over gråt til sort, men ofte farvede man garnet. Farverne fik man fra planter, fra rødder og bark. Blåt fra vajd. Rødt fra snerre og krap. Fremstillingen, der omfattede gæring, kunne være vanskelig og meget ildelugtende, men var altså umagen værd.

Af skind fra får og okser og undertiden også fra ulv og bæver lavede man slag og sko.

Hørren brugtes både som næringsplante og til fremstilling af stof. At skabe stof af hørrens taver var en meget indviklet proces. Men resultatet var den lette linned, som kun de rigeste har haft råd til at bære. Derfor skal man ikke regne med, at linned har været udbredt blandt de jævne folk i Rølkjærlandsbyen.

Alligevel har de ikke været kedelige at se

En ung pige blev på Rølkjærlandsbyens tid begravet på Lønne Hede. Fundet af graven, der skete i 1969, bød på en stor overraskelse. Liget var helt forsvundet, men pigens dragt var nogenlunde bevaret og viste, hvordan kvinder gik klædt for 2000 år siden, når de var i deres bedste tøj. Overraskelsen var de blå og røde farver. Tekstilsfundene fra den tid er som regel brunlige, farvet af det mosevand, de har ligget i, men for Lønnepigens grav har bevaringsforholdene været bedre. Derfor havde farverne holdt sig.
Tegn. Flemming Bau.

på. Deres farveglæde og glæden ved smukke ting har været tydelig. Desuden har smykkernes betydning for den sociale rang været stor. Der fandtes ingen pengeøkonomi til at afspejle den slags som i vore dage.

Væveteknikken var højt udviklet. Skråtstillede væve, opstadsvæve, er påvist i mange huse. Også i Rølkjærlandsbyen, hvor der er fundet fragmenter af vævevægte, de skiver af brændt ler, der holder trendtrådene udspændt. Foruden klæderne er også hår- og skægvekst med til at bestemme et menneskes udseende, og her synes moden at have skiftet som i dag. Kvinderne bar ofte fletninger, der var bundet op på forskellig vis. I urner rundt om i jernalderens landsbyer er fundet en mængde rageknive. Det tyder på, at mændenes glatragede ansigter har hørt med til modebilledet. Muligvis har der blandt mændene også kunnet ses en sveberknude, der kræver 30 cm langt hår.

Asatroen var endnu ikke kommet til landet, Men ved siden af de frugtbarhedsguddomme, man dyrkede, fandtes en underkov af forestillinger om farlige væsener og elementer, man måtte værne sig imod. Hertil tjente måske de forstenede søpindsvin og amuletter, man gemte i sine klæder.

Farvevæjd, en to-årig meterhøj plante. Den blå indigofarve udtrak man af førsteårsplantens kraftige blade. Tegn. Flemming Bau.

Fot. AF

Hen imod skoven

Omkring Kristi fødsel og i det følgende århundrede steg befolkningstallet, og der byggedes flere landsbyer end nogensinde før. Landsbyerne bestod af gårde, og landbruget blev drevet intensivt og efter alt at dømme med stort held. Tættest ved gårdene lå indhegnede folde, kålgårdene, hvor de uundværlige kål blev dyrket. Også ærter dyrkedes i stor stil. Og der var folde til gæs og høns. Hønsene kom først til landet på denne her tid og har med deres kød og æg været et kærkomment tilskud til kosten. Udenfor foldene kom markerne, hvor byggen sødt gynger sit silkehår, som Johannes V. Jensen skriver små to tusind år senere. Men silkehåret på jernalderens mark, den avnklædte byg, var blandet med pileurt og spelt, hvis frø sammen med bygkernerne blev kogt til grød. Ikke mindst om vinteren en uundværlig spise. Udenfor markerne lå overdrevet, hvor kreaturerne græssede, og hvor lyngen også trivedes. Gik man gennem overdrevet, kom man til skoven.

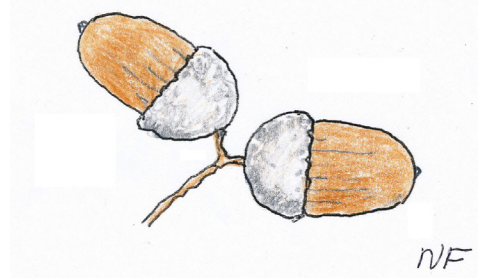
Skellet mellem de to områder har ikke været skarpt markeret. Der har været tale om en blød overgang. På grund af befolkningstilvæksten og de mange landsbyer var skovene trængt, men uundværlige. Her hentede man brændsel, og her stynede man poplerne for at få materiale til landsbyens mange gærder. Egen var det almindeligste træ i skoven og blev brugt til byggeri af huse, hvis levetid ofte kun var 20-30 år. Desuden brugtes træ til redskaber og vogne, og til ligbrænding krævedes ikke så lidt træ. I skovens lysninger har store, ældgamle ege kastet store mængder af agern af sig, og her gik landsbyens svin på olden. Olden er betegnelsen for egens og bøgens frugter, agern og bog. Bøgen dukkede dog først op lidt senere. Der har således været hårdt brug for skoven, og da dens areal var begrænset, har man ikke bare kunnet tolde af den, som man havde lyst. En eller anden form for planlægning og pleje har været nødvendig.

Hvor skoven eller skovene har ligget, er vanskeligt at sige i dag. Et godt gæt er skovene Baslund og Rødsnap mod nord-nordvest for Rølkjær, og mod øst Vejenskov og egehegnene, der røber et tidligere større skovområde, som er antydnet på konceptkortet over Askov fra 1794.

Det er vistnok Oscar Wilde, der står for følgende udsagn: "Snak om vind og vejr er de fantasiløses sidste tilflugtssted". Tom snak er der nok af, men særlig fantasiløst er det vel ikke at spørge til vind og vejr i ældre romertids Rølkjær. Når bonden stak hovedet ud af langhusets dør om morgenen og så grå skyer eller tindrende sol, betød det noget for afgrøderne og for hans gøremål netop den dag.

Tågernes årtusind er jernalderen blevet kaldt. I værket Orm og Tyr har Martin A. Hansen en malende beskrivelse af forholdene efter den lyse og sommerlige bronzealder. "Bækkene pløjer sig svære lejer, aerne hærger langs deres vej, bortriver huse og oversvømmer marker....Hjordene som gaar ude aaret rundt kan nok skaffe sig en tyk pels

til vinterbrug, men i det oceaniske vejr faar dyrene daarlige ben i pløret, bliver syge af surt og koldt foder. Det er nok ikke sjældent, at folk en vintermorgen finder en død okse liggende opad husvæggen med strittende ben, vaad af tagdryppet."

Nyere forskning medgiver, at de første århundreder af jernalderen var kolde og fugtige. Men omfattende analyser har dokumenteret "Den romerske varmeperiode" fra o. 250 før Kr. til o. 400 e. Kr. Temperaturen har været omtrent som nu, måske et par grader højere. Det forklarer noget af baggrunden for det intensive og veldrevne landbrug på Rølkjærlandsbyens tid.

De jættestore enkeltstående ege, under hvis vældige grene svinene gik på olden, fremstår karakterfuldt på Sven Havsteen-Mikkelsens træsnit af Ambrosiusegen på Tåsinge. Gennem mange generationer stod disse ege på lysninger i skoven og blev til personligheder sikkert med eget navn. Træsnittet åbner også for det store træs mytologi, de ældgamle forestillinger, der var knyttet til træet, og som har levet helt op til vor egen tid. Her kunne man møde helbredende kræfter. Dyrkelsen af træet kunne også ytre sig ved ofringer – af flæsk eller tøjstumper.

Ligbrænding

Lad os i fantasien nærme os landsbyen omkring Kr. fødsel. Luften er klar, himlen blå, det er sidst på sommeren, og ikke en vind rører sig. De lave stråttækte gårde dukker frem, og der ses en røgsøjle. Er det en gård, der brænder? Nej, det viser sig, at røgen stammer fra et bål. Og nu ses flammerne. Rundt om bålet står mange mennesker, og der lyder en form for sang. Pludselig fylder en række høje knald luften. Forsamlingen tier, men bryder bagefter ud i høje råb. En beboer i landsbyen er død. Det er en ligbrænding vi overværer. En tusindårig tradition med sine egne ældgamle ritualer.

Ligbrænding er i vore dage en noget anonym affære. Efter bisættelsen i kirken eller kapellet bæres kisten ud i rustvognen, der straks fortsætter mod krematoriet, hvor brændingen eller kremeringen, som det også kaldes, finder sted. Pårørende er sjældent til stede, kun det nødvendige personale.

Sådan foregik det ikke i Askov i ældre romertid. Her frembød ligbrændingen et spektakulært skue, hvor alle kunne være med. Først blev bålet stabled af tørt brænde, som tidligere var hentet i skoven. De omkring to rummeter, der var brug for, blev holdt sammen af fire pæle. Den døde blev anbragt øverst sammen med nogle af sine kæreste ejendele.

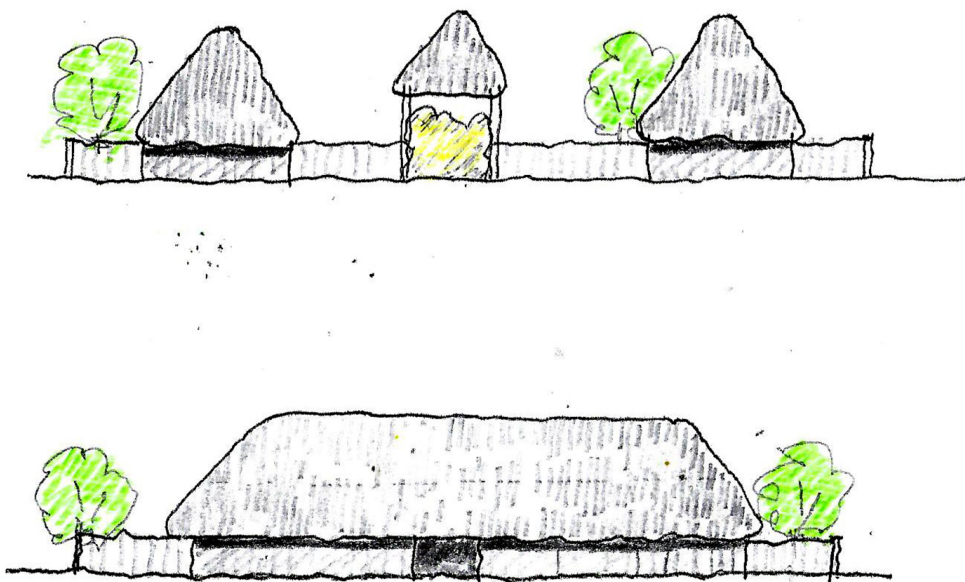
Under udgravningen af landsbyen stødte man i vest og nordvest på elleve urner, hvoraf kun en var helt bevaret. Landsbyens størrelse taget i betragtning har der naturligvis været mange flere, men de er i tidens løb pløjet itu. Foruden brændte knogler indeholdt urnerne typisk kniv, fibula og i et enkelt tilfælde sværd og skjoldbule: en krigergrav. Netop på landsbyens tid begyndte man også at jordfæste de døde. Jordfæstegrave er dog ikke påvist her, men derimod fra samme tid i Holsted. Her havde den døde fået et måltid

med i graven, grød og lammekølle. Disse gaver til den døde røber tanker og forestillinger, som de efterladte har gjort sig. Døden var uafvendelig, men et gådefuldt vilkår, som man forholdt sig til. I form af omsorg for den døde. I form af erindringer fra den dodes liv, måske fortalt af slægtsfæller og sunget om ved ligfærden. Tankerne har også beskæftiget sig med, hvad der skete efter døden. Alle var jo på nærmeste hold vidner til, hvordan den døde krop forvandlede på bålet. Først til en forkullet torso, og dernæst til hvide knoglestumper og aske. Måske tog den døde ud på en rejse mod en ny eksistensform. Derfor det nedsatte måltid i graven og våben og dragttilbehør i den urne, hvori asken og knoglestumperne blev anbragt og gravet ned. De høje knald, der pludselig hørtes under brændingen, stammede fra flintesten, der var anbragt i bålet og eksploderede på grund af varmen. Et festligt farvel og god rejse! I forbindelse med ligfærden kan der også være afholdt fællesmåltid.

I det gamle testamente betyder sjæl det levende menneske, der trækker vejret og har sind og åndsevner. Men op igennem tiden møder man også forestillinger om, at sjælen har sin egen eksistens i forhold til kroppen, og at den kan overleve døden. Sådant var det i jernalderen. Sjæleetroen affødte ikke blot lyse tanker, men også angst og overtro. Gengangere og fjendtlige væsner huserede, Et stærkt livsmod har ikke altid været en selvfølge.

*Fund fra Landsbyen. Øverst en urne med låg. Fot. Nick Schaadt, Museet på Sønderkov. .
Dernæst en bøjlenål også kaldet fibula, et spænde, der kan ligne en sikkerhedsnål og som brugtes til at sammenfæste tekstiler, en kappe, en kjole o.l. De to sidste genstande er spidsen af en lanse og en skjoldbule, som stammer fra en krigers urne. Kriegerens sociale status var ofte lidt højere end bondens. Hvor denne krigers urne har udøvet sit håndværk, er ikke til at vide, men det er værd at huske, at ungersvende fra ældre romertids landsbyer ofte drog sydpå til den romerske Rhingrænse og blev optaget i en legion en snes år. De har haft noget at fortælle ved hjemkomsten. Fot. AF.*

Skitsen viser en af landsbyens større gårde. Bygningen til højre på den øverste skitse er gårdens hovedbygning med beboelse og stald. Til venstre ligger en mindre udbygning med plads til forråd og mindre dyrehold. Midt på gårdspladsen er der opført en staklade med plads til hø og andre afgrøder. Gården er som flere af gårdene omgivet af et hegn, – et træhegn med stolper og rafter. Tegn. Niels Fjord.

Tid

Fra jernaldergården på denne side til Rølkjærhusene på næste side ligger der et tidsrum på 2000 år. Et tydeligt billede af den udvikling, der har fundet sted. Fra bondesamfundets næsten ens huse til det efterindustrielle samfunds individuelle huse af helt andre materialer.

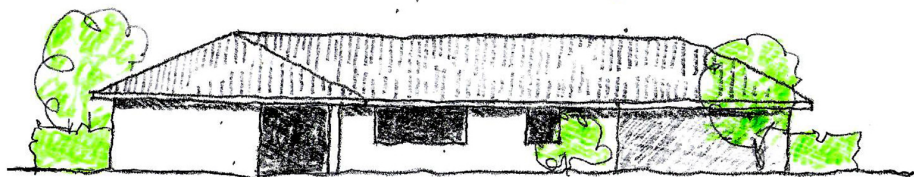
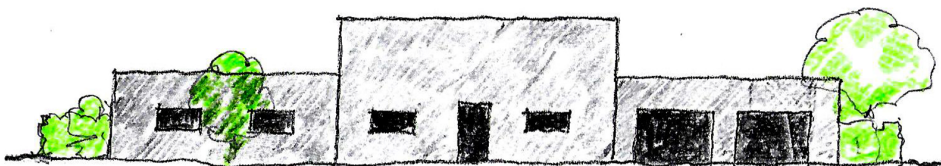
Det bør huskes, at ordet udvikling først og fremmest dækker de sidste par århundreder. En 106-årig gammel kone på Birkely i Askov sagde for ca. 30 år siden: “Ålting er opfunnen i mi ti”. Det lyder som en overdrivelse, der blev jo også gjort opfindelser før den gamle kones tid. Men pointen i hendes bemærkning er, at hun har været vidne til usædvanlig store forandringer i sin levetid. Forandringer, der skyldes opfindelsen af bilen og flyvemaskinen, af radio og TV osv., og som i et kolossalt tempo er fortsat efter hendes død ind i

den nuværende digitale tidsalder. “Ålting er opfunnen i mi ti”. Bag ordene anes også en nedarvet erindring om en tid, hvor der ikke skete de store forandringer. Hver ny generation levede nogenlunde som den foregående. Forandringerne bestod ikke i nye opfindelser og nye skiftende levemåder, men alene i, at nat bliver til dag og dag til nat, og at forår bliver til sommer og sommer til efterår og efterår til vinter.

I virkeligheden er der tale om to helt forskellige tidsopfattelser.

For den moderne bevidsthed er tiden lineær, en linje med nøje afmålte intervaller, timer, minutter, sekunder. Derfor har vi brug for ure eller smartphones, der viser klokkeslettet. Vi ser på tallene og ikke på solens stilling for at orientere os i tiden. I modsætning hertil er den ældgamle tidsopfattelse cyklisk.

Husene i nutidens Rølkjær er meget forskellige. De fleste er 1-plans huse. Skitsen viser to typiske byggeformer i kvarteret: Længehuset med afvalmet sadeltag og huset med fladt tag, ofte med de enkelte husafsnit i forskellige højder. De meget forskellige huse medfører som i nye parcelhusområder i øvrigt et uharmonisk helhedsindtryk, – et indtryk der først mildnes, når området's beplantning vokser til. Lokalplanen bevarer de eksisterende hegn og egetræer i området. Egetræerne er så gamle, at de viser hen til tidligere tider, hvor området var dækket af skov. Tegn. Niels Fjord.

Hver morgen begynder dagen forfra. Ved hver midvinterfest begynder året forfra. Alt gentager sig Det er ikke uret, man orienterer sig efter, men døgnets og årets begivenheder. I folkevisen om den kullede greve, der blev slået ihjel af Niels Ebbesen i Randers i 1340 hedder det, at han faldt, da “fåret bræged og gåsen kæged og hanen gol på hjalde”. Drabet skete om morgenen.

Overgangen fra cyklisk til lineær tid begyndte allerede i middelalderen. Ribe Domkirke fik det første tårn i Danmark i 1401. Men tiden var ikke den samme i Ribe, Viborg eller København. Først så sent som i 1894 blev universaltiden indført i Danmark.

“...og hanen gol på hjalde”. Den måde at erindre på og fortælle på gjaldt også i Rølkjærlandsbyens tid. Om den også gælder i dag, må enhver afgøre med sig selv.

Værker, vi selv har haft glæde af, og hvor den interesserede læser kan finde et væld af oplysninger om, hvordan folk levede i jernalderen:

Lone Hvass og Flemming Bau “Danmarkshistorien - Jernalderen”. Forlaget Sesam 1980.

Jørgen Jensen “Danmarks Oldtid”. Gyldendal 2001.

Per Ethelberg, Nis Hardt, Bjørn Poulsen og Anne Bigitte Sørensen “Det sønderjyske Landbrugs Historie”. Udgivet af Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland 2003.

Silke Eisenschmidt “Kulturhistorisk rapport – Øster Havgaard” 2006. Kan hentes på internettet, adresse: www.sonderskov.dk. / arkæologi / kulturhistoriske rapporter.

Hvordan ens forældre har levet, ved man som regel. Og ligeså med bedsteforældrene. Med oldeforældrene begynder det at knibe, men kan nogle i familien fortælle om dem, hjælper det. Måske rummer fortællingen endda glimt af den åndelige verden, de levede i. Går man hele 60 generationer tilbage her i Danmark, står man bogstavelig talt på Herrens mark. Der er ingen fortællinger fra dengang, og døren til den fjerne tids åndelige verden er forlængst smækket i. Og dog er der spor. Hustomter, brønde, potteskår, gravgaver som det brændte og sammenkrøllede sværd oven for. Kikker man nøjere på disse spor, har de deres egen måde at fortælle på, godt hjulpet på vej af lidenskabelige og kyndige forskere. Er det end kun med en svag hvisken, disse fjerne fædre og mødre betror sig til os, er det dog mere end ingenting. Om det, der er mere end ingenting, fortælles i dette hefte med ord og billeder.